

דף כא

'סיפא אתאן לתינוקות של בית רבן...' – אם כי בגמרא וברמב"ם לא מבואר אלא לענין תלמוד תורה לתינוקות שמוטר, שהיא מצוה השקולה כנגד כל המצוות, וכן דעת הרמב"ן (מובא בב"י קנו) שלא התירו אלא בלימוד תשב"ר, משום תקנת יהושע בן גמלא, (ובשו"ת הריטב"א (כו) כתב: 'לאו דוקא מלמד תשב"ר, אלא הוא הדין לעשות מדרש להרביץ תורה או לדרוש בו לרבים כדי להגדיל תורה ולהאדיר ולא תשכח תורה מישראל, דכוליה חד טעמא הוא') – אעפ"כ נפסק בטור שהוא הדין לכל דבר מצוה. (ואף על פי שאינו רשאי להיות רופא או מקיז דם בחצר, שמרבה עליו את הנכנסים ויוצאים, הגם שהיא מצוה חשובה – כתב הט"ז, לפי שהרופא יכול לילך אצל החולה, לכך לא הותר. וע' בזה ב'ערוך השלחן' קנו, ד). ואפילו כשעושה הדבר תמורת שכר, מותר, שעל כל פנים המצוה נעשית. (ערוך השלחן קנו, ג).

ודנו הפוסקים אם הדברים אמורים רק במבוי או בחצר, או שמא גם באותו בנין (ע' בלוש ובפתחי תשובה – קנו). וב'ערוך השלחן' (שם ה) פסק שלא הותר באותו בית, 'שזה ודאי הטורח רב מלסבול בבית אחד, ולא נשתתפו על דעת כן, אם לא שהתנו כן בתחילה'. (ובשו"ת שבט הלוי ח"ו רכז נשאר בפרט זה ב'צריך עיון', וע"ש עוד לענין לימוד בקול בלילה).

ואם יש חולה בשכנות, מבואר בפוסקים (שם, עפ"י תשובת הריב"ש) שצריך לחוש בדבר, ואפילו קול הפטיש והריחים שהתירו, לא התירו כשהיה שם חולה, 'וכהיום יש הרבה כזה שגזילת מנותחם היא גזילת בריאותם' (שבט הלוי' שם).

'נראה, דאין דברי הריב"ש (שאסר כשיש חולה בשכנות), אלא בעושה דבר שאינו עיקר דירה, כמו בעושה אריגה וכיו"ב, שאין זה מצוי בכל אדם ולא ברוב בני אדם, אבל אם עושה דברים שרוב בני אדם עושין ולפעמים תשמישן ודיבורן משמיע קול שמפריע את החולה – אינו יכול למחות אף אם החולה קדם. ורשאי אדם לבנות בית אצל חברו ולהכניס את העוללים והיונקים שצועקים בלילה ואין החולה יכול לעכב עליו, דהרי אינו חייב לצאת מדירתו'. (לשון החו"א – ב"ב יג, יא).

'ויהושע בן גמלא שמו' – ע' רש"י ותוס'. ובתוס' ישנים ביבמות (סא) חלק, שאין זה אותו אדם שמינהו כהן גדול שלא כשורה. וע"ע בתשב"ץ ח"ג לו. וראה במובא ביבמות שם (גליון יט) בענין התמנות לשררה עבור תשלום.

'עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר...' – יש לראות מתוך דברי הראשונים, שתי שיטות בעיקר תקנת יהושע בן גמלא; האם התקנה בעיקרה היתה רק על עצם הושבת מלמדים בכל מקום, אך שכר הלימוד אינו מוטל על בני העיר אלא על האבות, או שמא תקנתו היתה שמכלל צרכי העיר לדאוג להושבת מלמדים, וחוב זה מוטל על כל בני העיר, גם מי שאין לו בן הלומד שם תורה. ונראה שבזמנינו, כל קהילה וקהילה שיש לה בית תלמוד לתשב"ר, הרי היא נידונית כעיר לעצמה, ואין נראה לחייב מצד תקנת יהושע בן גמלא, בן קהילה אחת, להחזיק בית תלמוד של קהילה אחרת, כשם שבן עיר זאת אינו חייב במלמדים לעיר אחרת, כי חוב זה חל על בני העיר בלבד, (ואם אין סיפק בידם, הרי זה כשאר עניני צדקות, המוטלות על כל איש ישראל, אך אין כאן תקנת ר' יהושע בן גמלא).

ועוד יש להסתפק אם בכלל חוב התקנה לספק הוצאות שאינם לגוף המלמד, כגון בנין מרווח ללימוד, אספקת מזון, הסעה וכו', שיש לומר שהתקנה חלה כפי המצב והצורך שבכל דור, או שמא (וכך יש להוכיח מדברי שו"ע הגר"ז) אין תקנתו אלא לענין שכר המלמד.

ועל כל פנים, להלכה, מוטלת חובה על כל פנים על אבות התינוקות שבאותה הקהילה, לספק שכר לימוד למלמדים שבאותה קהילה. וחלק העניים שבין האבות, שאין באפשרותם לשלם, יש להוציא מקופת הקהל, או ממגביות שעורכת הקהילה. (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ו קמז וח"ז קנה).

'הכא במאי עסקינן בתינוקות דעכו"ם' – לאו דוקא של עכו"ם, הוא הדין לתינוקות של ישראל אם מלמדם אומנות. (נמו"י, מרדכי, רמב"ם בפירוש המשנה, וכן משמע בחיבורו. וכן הביא בבית יוסף חו"מ קנו ובשו"ע שם א.

א. ע' בשו"ת רב פעלים ח"ב או"ח כב – שהוכיח מכאן שלימוד אומנות לבנים אינו נחשב 'דבר מצוה', ואסר שם ללמד עניני חול בבית הכנסת. וע' ביוס"ד – קדושין כט (חוברת י) – על חובת לימוד אומנות לבן.

ב. בתשובת 'באר שבע' (בסוף קונט' מים חיים, יד) כתב להוכיח מכאן על התר ללמד תורה לגוי, שהרי ודאי מדובר כאן שמלמדם תורה, כי אם מדובר בדברי חול, הלא גם לישראל אסור ומדוע נקטו 'תינוקות עכו"ם'. ואמנם, שאר הפוסקים דחו דבריו (ע' בשו"ת שבט הלוי ח"ב נט – דברים חריפים), שאסור ללמד תורה לגוי, כמפורש בגמרא (הגם שהשמיט הרמב"ם והשו"ע הלכה זו), וכאן מדובר שמלמדם שאר חכמות, ואכן לא דוקא תינוקות עכו"ם אלא ה"ה ישראל, וכנ"ל.

ג. יש לברר כשמלמד לתינוקות תורה, ומוסיף קצת ללמדם דברים אחרים, האם יש טענה לבני החצר משום אותם לימודים, או שמא אין בתוספת זו משום טענה, שהרי גם בלעדי אותם הלימודים הומה החצר מקול התינוקות. אך לכאורה נראה שלא חילקו חכמים בשעות זמן לימוד התינוקות, ויש להם טענה אפילו על שעה אחת של רעש, ולכן גם תוספת מועטת של לימודי חול אסורה ללא הסכמת בני החצר. (וצ"ע).

'אמר רבא: האי מקרי ינוקי דגריס, ואיכא אחרינא דגריס טפי מיניה... ואמר רבא: הני תרי מקרי דרדקי חד גריס ולא דייק וחד דייק ולא גריס – מותבינן ההוא...' – יש מי שדייק ('בני חייא' – מובא בפתחי תשובה יו"ד רמה סק"י) שבנידון הראשון מעבירים את המלמד (לרב דימי, שהלכה כמותו), גם לאחר שכבר נתמנה, ואילו בנידון השני מדובר בששניהם לפנינו והשאלה את מי להעדיף לכתחילה, אך אין להעביר את זה הלומד יותר, מפני המדקדק.

(ואם תאמר, הלא מן הדין השני שמענו שמעלת המדקדק עדיפה על לימוד יתר, לשיטת רב דימי, וכן נפסקה ההלכה. ואם כן, הלא אם מעבירין מחמת מלמד שלומד יותר, כל שכן שנעבירו מחמת המדקדק יותר? ואמנם רבא עצמו שאמר את שתי המימרות, הוא אכן סובר שמעלת הלימוד עדיפה על הדקדוק, ומובן דקדוק הלשון לשיטתו, אבל להלכה דקיימא לן כרב דימי, אין הסברה נותנת כן, כאמור.

ואפשר, שזה שבנידון הראשון מעבירין לרב דימי, מחמת האחר ד'גריס טפי', הכוונה שהוא מעולה מן הראשון הן בלימוד הן בדקדוק ופיקוח שלא ישתבשו, ורק בגלל שתי המעלות מעבירין את הראשון).

(ע"ב) 'מאי טעמא עבדת הכי?' – 'נ' דלא על כל אדום שאל, אלא על עמלק, שגם הוא מבני אדום'. (הגר"א נבנצל שליט"א)

'אזל שייליה לרביה, אמר ליה: היאך אקריתין? אמר ליה: זכר. שקל ספסירא...' – לפי פרוש ר"ח (מובא בתוס' בסוף ע"א), רצה לבדוק בשאלתו לרב האם הרב עצמו טעה בקריאה, ואז אינו ראוי להענש, כי שגגה היא, או שמא ידע הרב לקרוא זכר, (כפי שכך היה באמת), אלא שלא דקדק בקריאת התלמידים, וראוי הוא לעונש. (וכפירוש זה נקט לעיקר בשו"ת הריב"ש – רפד. וע' ב'חדושי אגדות' למהר"ל, דרך אחרת. וע"ע: באר הגולה – חו"מ שו"ח; 'חלב חטים' כאן).

'מקרי ינוקא, שתלא, טבחא ואומנא... כולן כמותרין ועומדין נינהו' – ע' במובא בבא מציעא קט (חוברת כז).

'דאמר ליה: קא פסקתי ליה לחיות... ומודי רב הונא במקרי דרדקי דלא מצי מעכב' –
ראה בנספח שבסוף החוברת.

מוסר ומידות

'קנאת סופרים תרבה חכמה' – 'לא אמר 'קנאת חכמים תרבה חכמה', כי המגיע כבר למעלת החכם, לא יתקנא בחבירו, והחכמה נוספת בו ממילא, כמו שכתוב: 'ישמע חכם ויוסיף לקח', אבל הסופרים דנקט הם שעדיין לא הגיעו למעלת החכמים, כמו המקרי דרדקי, קנאתם בחבריהם תרבה להם החכמה להגיע למעלת חכם'. (מהרש"א. וע"ע ב'ילקוט אוהב ישראל' – וירא י-ם תשנ"א, כרך ב' עמ' כב), שהמדובר כאן על קנאה הבאה מצד ענוה, ולא קנאה רגילה שנובעת מגבהות הלב).

הנה קטע מתוך 'קונטרס דברי חלומות' (אוסף ד"ת שנתגלו בחלום, לרבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל): '... על לשון הספרי (תצא) 'אין שלום יוצא מתוך מריבה', שראיתי בכתבי אדוני אבי הגאון ז"ל בדרושו או איזה דרוש על זה. וחלם לי להפירוש הפשוט, דיש פעמים מריבה כענין 'קנאת סופרים תרבה חכמה', ומחלוקת לשם שמים שהיא לטובה, ואפשר שיצמח ממנה דברים טובים, [אך בשמו"ר (ל) איתא: אין דבר טוב ואין שלום יוצא מתוך מריבה], אבל זה הטוב של שלום [שהוא חיבור השלימות וכלי המחזיק ברכה, שאי אפשר ליחיד להיות שלם בכל, רק ע"י שהם באחדות או יש חיבור כל השלימות, ו'שלום' שרשו 'שלם', ותוספת ה-ו' מורה בכל מקום על החיבור] אי אפשר שיצא ממריבה אף שהיא לטובה ולשם שמים'.

'מותבינן דדייק ולא גריס, שבשתא כיון דעל על...'. – 'אם אתה שכיר ללמד תורה, הוזהר בשעת מלאכתך מלעשות מלאכה אחרת, אף לא שום דבר, כי ברגע יטעו תלמידך ולא תשמע, ומלאכתך מלאכת רמיה, ורמיה בארור, ואף לא לענות ולדבר לשום אדם, ולמוד מאבא חלקיה ז"ל. (ספר היראה לרבנו יונה ז"ל).

(וע' בשו"ת אגרות משה יו"ד (ח"א קלח) שאסר על מלמד תינוקות שאין משלמים לו שכרו בזמן, להתאחר ולבטל משעות לימודו, ואפילו איחור מועט, גם אם מנהלי המוסד ירשו לו לעשות כן, ואפילו אם כך המנהג המקובל, ואפילו התנו על כך מראש – שיש בדבר משום ביטול תורה. ואולם אם עשה כן – אין לסלקו).

על מעלת מלמדות לתינוקות וענינה, ועל דרכם של תלמידי הבעש"ט בענין זה – ראה בספר 'חסידים ואנשי מעשה' לזקני, רא"א כי טוב ז"ל – ח"א (מהדורה שלישית), במעונות אריות – עמ' נה – ס; כחודו של מחט – עמ' רכה, שמג – שדמ, סד-ססה.

דף כב

'ואי צורבא מרבנן הוא...'. – והוא רוכל. אבל בשאר דברים אין חילוק בין תלמיד חכם לשאר אנשים. (פורת יוסף. וע' בהגר"א חו"מ קנו אות לב. וע"ע בשו"ת משיב דבר ח"ב ט).

'אמר ליה רבא לרב אדא בר אבא: פוק תהי ליה בקנקניה... אדהכי נפק קלא דנח נפשיה דרב אדא בר אבא' – מתוך דברי החזון-איש (סנהדרין סוסי"ב) נמצינו למדים פשר לאותו מעשה המובא כאן, והנה קצת מן העולה מתוך דבריו: אם עובר אדם עבירה במזיד, שמותר לנדותו, מותר גם לקללו, כמבואר בכמה מקומות, (ע' מועד קטן טז. מגילה ה: ברכות נו.). ונראה שמותר לקלל בשם (ע' ברכות שם). וכן כתוב באלישע (מלכים-ב כד): 'ויקללם בשם ד' – והנערים נתחייבו נידוי על בזותם את הנביא.

דפים יח – יט

לה. א. האם מותר לזרוע חטים בסמוך לכרם, כאשר גדר מפסיק ביניהם, ללא כל הרחקה?
 ב. המבריק את הגפן – האם מותר לזרוע זרעים מעל הזמורה שבקרקע, ומן הצדדים?

א. שנינו: זה סומך לגדר מכאן וזה סומך לגדר מכאן. וכתבו רש"י ותוס' שאין לחוש לערבוב היניקה שבתוך הקרקע. (ויש סוברים שאסור, ומדובר כאן בשמפסיק צונמא – ר"י מיגאש. וע' במאירי ריש מסכתין, ובקוב"ש).
 ב. אם יש על גבה קרקע ג' טפחים – מותר לזרוע מעליה. (ודוקא כשהרחיק ג"ט מן הגפן היוצאת מעל הקרקע. תוס'. ונחלקו הראשונים אם יש איסור כלאי הכרם מדאורייתא בגפן יחידי או אינו אלא מדרבנן). ואם לאו – אסור, (ששרשי הזרעים עלולים לחדור לזמורת הגפן, והרי זה כמרכיב זרעים באילן. ודוקא גפן שענפיה רכין, ולא אילנות קשים. תוס').
 ומן הצדדים מותר, שאין שרשי הזרעים מתפשטים לצדדים. וכל זה מדובר בגפן יחידי, ולא בכרם.

דפים יט – כ

לו. מהם הכללים הקובעים איזה דבר חוצץ בפני הטומאה (וממעט בחלון) ואיזהו דבר שאינו חוצץ בפני הטומאה?

דבר שיש בו שימוש לאדם או לבהמה, ועתיד הוא להינטל ממקום הנחתו – אמר שמואל שאינו ממעט בחלון, כגון ריקק. ואם הוא ראוי לשימוש שאינו שכיח, כגון תבן לח ורקוב שיש בו קוצים, שעדיין ראוי הוא לשימוש להסק גדול שאינו שכיח – חוצץ.
 (ויש ראשונים הסוברים שאם הדבר סותם לגמרי את הפתח, גם אם אינו מבטלו שם, ועלול הוא להינטל – חוצץ. (ע' מהרש"א בשם הר"ש. וי"א שכ"ה שיטת הראב"ד). וכן כתבו התוס' לענין כלים בלבד, ע"ש).
 (ביטל את הדבר לזמן מסויים – מחלוקת הראשונים).
 כל דבר המקבל טומאה – אינו חוצץ בפני הטומאה. (ואם הוא טמא מדרבנן ולא מדאורייתא – נחלקו הדעות. ובסוגיא מבואר שעכו"ם חוצץ, הגם שעשאים כזבים לכל דבריהם, וכבר דנו בדבר ראשונים ואחרונים).
 כל דבר שאינו קבוע, כשלג וברד – אינו חוצץ. וכן דבר שאין לו מעמד מעצמו אלא ע"י דבר אחר – הרי זה כמחיצת עראי, ואינו חוצץ. (ואם הוא נעמד ע"י כלים, אם הם מקבלים טומאה – אינו חוצץ, ואם אינם מקבלים טומאה – מחלוקת ראשונים. עפ"י תוס').

דף כא

לז. א. אלו דברים בהלכות שכנים התירו לצורך לימוד תשב"ר?
 ב. מאיזה גיל ראוי לתינוק ללכת אצל המלמד ללמוד תורה?
 ג. תינוק שאינו קורא – כיצד ראוי למלמד להתנהג עמו?
 ד. כמה תלמידים ראויים לישב בכיתה אחת?
 ה. נמצא אדם הראוי ללמד לתינוקות יותר טוב מן המלמד הקיים – האם מעבירים את המלמד הנוכחי מתפקידו?
 ו. שני מלמדים, אחד מלמד יותר אך אינו מדייק בתינוקות כל כך שלא ישתבשו, וחברו להפך, מדייק, אלא שלומד עמם פחות – את מי להעדיף?
 ז. מלמד שפשע בתפקידו – האם מסלקים אותו ללא התראה?

- א. מותר להושיב מלמד תינוקות בחצר, על אף רעש המולת הילדים, ואין רשאים השכנים לעכב, שלא כשאר אומניות. (ושיטת הרשב"א (בתוס'), שאם יש כבר מלמד אחר, אפשר לעכב על המלמד הנוסף).
- מותר להושיב מלמד תינוקות נוסף, בסמוך למלמד הקטן, ואין כאן טענת 'פסקת לחיותי' – מפני 'קנאת סופרים תרבה חכמה'.
- ב. לא לפני שנתו הששית. (ובכחוש – משיהא בן שבע – יו"ד רמה, ח עפ"י כתובות ג.).
- (ובתוס' כתבו (על פי משנת 'בן חמש למקרא') שאם הילד בריא מאד – מכניסים אותו בגיל חמש. ויש שכתבו שכוונת המשנה באבות, כעבור חמש שנים שלמות – ע' תשב"ץ ח"ב סד).
- ג. יכהו מכה קלה, ואם עדיין אינו קורא – לא יסלקו, אלא ישב עם השאר וסופו לתת לב.
- ד. לפי פשוט דברי הגמרא נראה שמושיבין עשרים וחמשה תלמידים למלמד אחד. היו חמשים תלמידים – מושיבין שני מלמדים. היו ארבעים – מושיבין מסייע עם המלמד. (הרא"ש והטור פרשו שעד מ' אין צריך במסייע, אלא מ-מ' עד נ'. והרמב"ם והשו"ע פרשו שעד מ' צריך מסייע ומ-מ' מושיבין שני מלמדים. 'והולכין בזה אחר המלמד ואחר הנערים, ואם הם לומדים מעט או הרבה. והכל לפי הענין' – לשון הש"ך).
- ה. אין שם עשרים וחמשה תלמידים – נחלקו הראשונים אם חייבים בני העיר להושיב שם מלמד.
- ו. נחלקו בדבר רבא ורב דימי מנהרדעא. והלכה כרב דימי, שמעבירין את הראשון וממנים את השני.
- ז. מחלוקת רבא ורב דימי מנהרדעא, והלכה כרב דימי, שיש להושיב את המדקדק ולא את זה הלומד יותר. כן. שהרי הוא כמותרה ועומד.

דף כב

לח. מה דין עיכוב אדם שבא לפתוח עסק בקרבת מקום לעסק דומה הקיים כבר?

אם זה הבא לפתוח, אינו מבני העיר, היינו, שאינו משלם את מסי העיר הזאת – מעכבין עליו בני העיר שלא יפתח כאן עסק. ויוצאין מהכלל הזה הרוכלין המחזירין בעיירות שיש להם רשות, מתקנת עזרא. וכן התירו לאחרים הבאים ממקום אחר, למכור ביום השוק לאנשים הבאים ממקומות אחרים לסחורה. וכן התירו לסוחרים הבאים לגבות חובותיהם מאנשי העיר, שעד זמן שיגבו וילכו, מוכרים סחורתם בכדי שיעזר מחייתם ולא יותר.

אם הוא מבני העיר – אין מעכבין עליו בני העיר.

וכשבא לפתוח באותו מבוי שכבר יש שם עסק כזה לחברו, אם הוא מבני אותו מבוי – מחלוקת תנאים. ורב הונא אמר כרשב"ג, שיכול לכופו בטענת פסקת לחיותי. ורב הונא בריה דרב יהושע פסק כחכמים שאין יכולים לעכב. (וכן הלכה. ונחלקו הראשונים אם יש טענה לבני המבוי מצד טרדת הנכנסים והיוצאים במבוי). ואם זה שבא לפתוח הוא ממבוי אחר – הסתפק רהברד"י.

לט. א. האם מותר לבנות כותל סמוך לרשות חברו או צריך הרחקה?

ב. האם מותר לבנות כותל סמוך לכותלו של חברו?

א. משמע בגמרא שמותר לסמוך. (ואפילו לשיטת רבא שאסור לסמוך דבר המזיק הגם שאין שם עדיין נזיק). שאין זה הזק ממש, אלא מניעת 'דוושא' (דריכות רגל העוברים ושבים) לכותל חברו העתיד להבנות, ומשום זה לא הצריכוהו הרחקה. (עפ"י תוס'. וע"ע שטמ"ק).

ואולם אסור לסמוך כותל בסמוך לחלונות ביתו של חברו, משום הזק ראייה או האפלה. וכן אסור לבנות סמוך לכותל חברו, וכדלהלן.